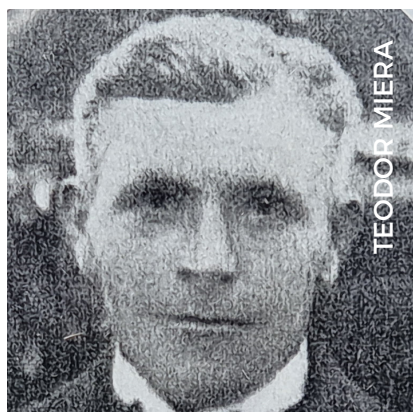
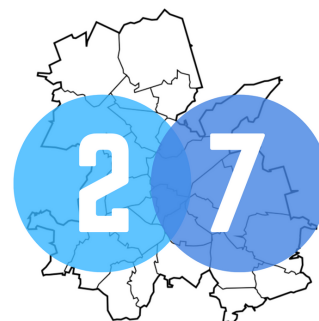

Fotografie pochodzą ze zbiorów Muzeum im. o. E. Drobrego w Rybniku oraz zbiorów PiMBP w Rybniku i publikacji J. Banik, Śląskie kobiety - polskie twierdze, Rybnik 2018

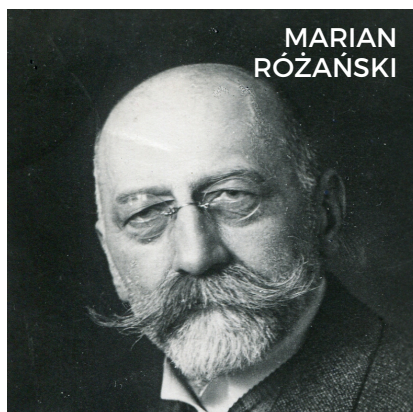
FORUM DZIELNIC

RYBNIK
DLAWAS.INFO

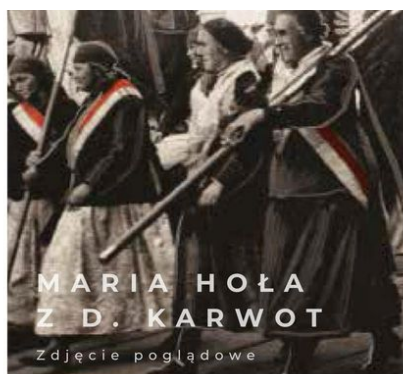

WYDANIE SPECJALNE

ISSN 2719-6127

7 wspaniałych.
Rybniccy
bohaterowie
powstań
śląskich

PRZEDMOWA

Arkadiusz Trzebuniak
Koordynator projektu

"7 wspaniałych. Rybniccy bohaterowie powstań śląskich" to projekt, który miał na celu upamiętnienie postaci powstańców śląskich z terenu "Ziem Rybnickiej" oraz powstań śląskich, upowszechnienie wiedzy o historii i dziedzictwie powstań śląskich oraz promowanie postaw patriotycznych.

Wspólnie z **Muzeum im. o. Emila Drobrego w Rybniku** wybraliśmy 7 nietuzinkowych postaci powstańców, którzy w sposób szczególny zasłużyli się w czasie walk o przyłączenie Górnego Śląska do Polski. Tych 7 wspaniałych to: kpt. Walter Larysz, Teodor Miera, Alfons Zgrzebniok, Feliks Biały, Maria Hoła, Marian Różański, Alojzy Szewczyk.

Częścią projektu był konkurs "**Wielki Test Wiedzy o Powstaniach**" współorganizowany z portalem informacyjno-rozrywkowym **Rybnik Dla Was**. Każdy z testów dotyczył postaci jednego powstańca, który w sposób szczególny zasłużył się dla Miasta, Śląska i Polski, a jego życie i postawa mogą być źródłem wartości, wzorców i odniesień dla innych. W siedmiu testach wzięło łącznie udział ponad 150 uczestników. W ramach projektu na partnerskim portalu publikowane były również artykuły o wybranych przez nas bohaterach powstań.

Niniejsza publikacja stanowi podsumowanie projektu.

RYBNIK27 DLA WAS **FORUM DZIELNIC MIASTA RYBNIKA**

DRUK i SKŁAD: Stowarzyszenie AREK

NAKŁAD: 3000 egz.

DWUMIESIĘCZNIK

WYDAWCA: Stowarzyszenie AREK

www.erek.org.pl

tel. 729 968 103

e-mail: rybnik27@dlawas.info

NIP: 6423202518

REDAKCJA:

Redaktor naczelny:

Magdalena Palowska-Trzebuniak

Dziennikarze:

Bogdan Skupień

Tomasz Czarnecki

Jacek Guzik (fotoreporter)

Mamy w Rybniku ulicę jego imienia, a obelisk przy rondzie jest poświęcony jemu i Janowi Kotuczowi. Kim był kpt Walter Larysz? Bohater powstań śląskich, który życie stracił podczas starć przy szpitalu psychiatrycznym, kapitan, który wcześniej dorabiał jako... farmaceuta. Kilka słów poświęcimy jego bliskim, równie bohatersko walczącym o wolność i niepodległość.

Magdalena Palowska-Trzebuniak

WALTER LARYSZ

Rodzina

Walter Larysz pochodził z Ozimka w powiecie opolskim. Urodził się 31 marca 1898 r. w rodzinie o tradycjach walk narodowo-wyzwoleńczych. Jego ojciec był niemieckim urzędnikiem w Strzelcach, matka - Laura była spokrewniona z generałem Jakubem Jasińskim, bohaterem insurekcji kościuszkowskiej, członkiem Rady Narodowej Litewskiej i poetą.

Fotografia kpt. Waltera Larysza pochodzi ze zbiorów Muzeum In. o. E. Drobnego w Rybniku

Edukację rozpoczął w szkole ludowej w Ozimku. Kontynuował naukę w opolskim gimnazjum. Po śmierci męża Laura Walter poślubiła Emila Gajdasa, aptekarza, współorganizatora Polskiej Rady Ludowej miasta Tarnowskie Góry i działacza w Głównym Komitecie Wykonawczym POW Górnego Śląska w Bytomiu.

Służba

Podczas I wojny światowej Walter Larysz został powołany do Armii Cesarstwa Niemieckiego. Tam pełnił służbę frontową w artylerii i otrzymał stopień podporucznika. Po wojnie przeniósł się do rodziców, do Radzionkowa. Zatrudnił się w aptece, kierowanej przez ojczyca. Równolegle był aktywny w organizacjach konspiracyjnych, działał w kierowanej przez Jana Zejera tarnogórskiej strukturze Polskiej Organizacji Wojskowej Górnego Śląska. W I powstaniu śląskim dowodził atakiem na Tarnowskie Góry i Bobrowniki. Po klęsce I powstania wstąpił w stopniu podporucznika do Wojska Polskiego, rozpoczął ponadto studia w Poznaniu, gdzie zorganizował Akademickie Koło Górnoszlązaków.

Po II powstaniu śląskim wstąpił do parytetycznej policji plebiscytowej (APO). Początkowo był adiutantem kapitana Niela w Gliwicach, następnie dowódcą sotni rybnickiej. Po plebiscycie uczestniczył w opracowaniu planu opanowania Rybnika przez oddziały powstańcze.

Śmierć

Po wybuchu III powstania, niemieckich funkcjonariuszy APO wysłano na patrol poza miasto, gdzie, zgodnie z założeniem, zostali oni rozbrojeni przez powstańców. Pozostali funkcjonariusze APO oraz batalion Selbstschutzu, do których dołączył włoski oddział, stacjonowali w budynku szpitala psychiatrycznego i wieży ciśnień przy ul. Gliwickiej. Stamtąd prowadzili ostrzał powstańców. Kule dosięgnęły także Waltera Larysza, który zginął wskutek odniesionych ran. Jego ciało spoczęło w Radzionkowie. Tablica upamiętniająca powstańca, odsłonięta 17 czerwca 1928 r. znajduje się przy murach szpitala psychiatrycznego w Rybniku.

Aktywny w powstaniach był też ojczym Waltera Larysza. Emil Gajdas pełnił funkcję zastępcy dowódcy w powiecie tarnogórskim podczas II powstania. W III powstaniu został komisarzem burmistrzem Tarnowskich Gór. Przed II wojną światową był posłem na Sejm Śląski, czołowym działaczem Narodowego Chrześcijańskiego Zjednoczenia Pracy oraz Obozu Zjednoczenia Narodowego na Śląsku.

Matka Waltera Larysza zmarła w 1919 roku – według niektórych źródeł, przyczyną jej śmierci były powikłania po zapaleniu płuc, którego miała nabawić się podczas przenoszenia meldunków powstańczych przez rzekę Brynicę. Inna wersja jako przyczynę zgonu podaje pobicie i przetrzymywanie w areszcie przez władze niemieckie.

BIBLIOGRAFIA:

Rybnik. Dzieje miasta i jego dzielnic. Muzeum w Rybniku Rok wydania: 2017
Opolski Szlak Powstań – Ozimek
Media społecznościowe – Facebook: 100/100

TEODOR MIERA

foto. J. Kolarczyk, Śladami przeszłości
ziemi rybnickiej, Racibórz 2004.

Pochodził z Grabowni, ale swoje życie poświęcił sąsiedniej miejscowości – Golejowowi. Dla mieszkańców tej dzisiejszej dzielnicy Rybnika jest bohaterem, dlatego też zdecydowali się oni jego imieniem nazwać tamtejsze rondo, na którym znajduje się również tablica pamiątkowa mu poświęcona.

Teodor Miera, syn Mateusza i Marii z d. Filec urodził się 7 listopada 1884 r. w Grabowni. Po ślubie z Martą Kotyrba zamieszkał w Golejowie. Z zawodu był stolarzem. Działacz społeczny i polityczny, członek Polskiej Organizacji Wojskowej Górnego Śląska. Brał aktywny udział w powstaniach śląskich, podczas których był organizatorem oddziałów. Po powstaniach śląskich od 1922 r. był naczelnikiem gminy Golejów do 11 lutego 1927 r. Zaangażowany w życie lokalnej społeczności.

Był bardzo skutecznym przewodniczącym Towarzystwa Budowy Kościoła w Golejowie – Towarzystwo ukonstytuowało się w 1925 r., w ciągu pięciu miesięcy wybudowano plebanię i kościół, który poświęcono rok później. 26 stycznia 1942 r. został aresztowany przez Gestapo za "... nadmierną aktywność w powstaniach śląskich i patriotyzm". Przetransportowano go do Auschwitz, gdzie zginął 10 września 1942 r. o 6:45, prawdopodobnie przez rozstrzelanie. Zgon Teodora Miery w obozie stwierdził lekarz obozowy dr Johann Paul Kremer, jako przyczynę podając "osłabienie akcji serca i niewydolność płuc". Postać Teodora Miery została upamiętniona na rondzie golejowskim, które od 3 maja 2005 r. nosi imię tegoż powstańca i gdzie znajduje się poświęcona mu tablica. Tablicę wraz z cokołem odświeżono 16 września 2018 r.

BIBLIOGRAFIA:

Józef Kolarczyk, *Śladami przeszłości ziemi rybnickiej*, Racibórz 2004, s. 67–73.

Jerzy Kłistała, *Martyrologium mieszkańców Ziemi Rybnickiej, Wodzisławia Śl., Żor, Raciborza w latach 1939–1945*.

Strona internetowa parafii Chrystusa Króla w Golejowie, oprac. Jan Grzegorzek.

ALFONS ZGRZEBNIOK

Magdalena Palowska-Trzebuniak

Urodzony w Dziergowicach, pochowany w Rybniku, bohater powstań śląskich - Alfons Zgrzebniok. Komendant, który miał być księdzem. Dlaczego Niemcy nazwali go „największym polskim bandytą w okręgu kozielskim”? Jak udało mu się uciec z więzienia w Raciborzu?

fot. Muzeum im. o. E. Drobnego w Rybniku

fot. Narodowe Archiwum Cyfrowe

Młodzińcze lata

Alfons Alfred Zgrzebniok urodził się 16 sierpnia 1891 r. w Dziergowicach. Miał ośmioro rodzeństwa. Był najstarszym dzieckiem Juliusza i Eleonory. Posiadali niewielki kawałek ziemi, ojciec prowadził też warsztat szewski, a matka - sklep spożywczy.

W domu rodzinnym mówiono wyłącznie w języku polski, czytano polskie czasopisma. Przed pójściem do szkoły podstawowej, pobierał prywatną naukę języka niemieckiego w Wodzisławiu. Następnie rozpoczął edukację w gimnazjum w Raciborzu. W 1911 r. założył tam tajne polskie kółko narodowe. Gdy istnienie kółka wyszło na jaw, od wyrzucenia Zgrzebnioka ze szkoły wybawiły jego wysokie wyniki w nauce. Po maturze studiował na Wydziale Teologii Uniwersytetu Wrocławskiego.

We Wrocławiu zaangażował się w działalność w Kole Braterskim „Zet”. Podczas I wojny światowej służył w armii niemieckiej, gdzie awansował na podporucznika. W czasie działań wojennych był trzykrotnie ranny.

Powstania

Po wojnie wrócił do Dziergowic, gdzie wraz z ks. Janem Brandysem pracował nad planem opanowania powiatu kozielskiego w przyszłym powstaniu. W 1919 r. został komendantem powiatu kozielskiego oraz tymczasowym komendantem powiatu raciborskiego Polskiej Organizacji Wojskowej Górnego Śląska, przybrał pseudonim Rakoczy. W mundurze niemieckiego oficera pojawiał się w koszarach Grenzschutzu, gdzie na podstawie fałszywych rozkazów wywoził potrzebną organizacjom broń i amunicję.

W marcu 1919 r. został jednak aresztowany i osadzony w Raciborzu, skąd udało mu się zbiec, przekonując pilnującego go oficera, którym okazał się przyjaciel z wojska, że został aresztowany omyłkowo. Po tym wydarzeniu wystawiono za nim list gończy, w którym nazwano Zgrzebnioka „największym polskim bandytą w okręgu kozielskim”. 7 sierpnia 1919 r. Wojciech Korfanty mianował go komendantem głównym POW Górnego Śląska, pełnił tę funkcję do 1920 r. Dowodził wojskami podczas I i II powstania śląskiego. Brał aktywny udział w pracach zorganizowanego przez Wojciecha Korfantego Polskiego Komisariatu Plebiscytowego w Bytomiu, którego siedziba mieściła się w hotelu „Lomnitz”.

Po powstaniach

Zgrzebniok był współzałożycielem Związku Byłych Powstańców, następnie Związku Powstańców Śląskich. Od 1923 r. do 1927 r. pracował jako nauczyciel wychowania fizycznego w Gimnazjum Klasycznym w Królewskiej Hucie (dzis. Chorzów), redagował „Młodą Polskę”, organ Związku Młodzieży Pracującej „Jedność”, działającą przy Narodowej Partii Robotniczej.

fol. Muzeum im. o. E. Drobrego w Rybniku

fol. "Powstaniec", 1937, R. II, nr 4 - ze zbiorów Biblioteki Śląskiej

W sierpniu 1927 r. powrócił do służby w Wojsku Polskim – objął stanowisko oficera ewidencyjnego Wydziału Wojskowego Komisariatu Generalnego Rzeczypospolitej Polskiej w Wolnym Mieście Gdańsku, skąd musiał wyjechać zagrożony zamachem ze strony Niemców. Później pracował w Sztapie Głównym WP w Warszawie. Następnie pracował w administracji jako naczelnik Wydziału Pracy i Opieki Społecznej w Urzędzie Wojewódzkim w Toruniu. W 1934 r. mianowano go wicewojewodą białostockim. W 1923 r. poślubił Helenę Woźniak, której rodzina była równie zaangażowana w działalność powstańczą. Aresztowana przez Niemców tuż po wybuchu II wojny światowej, zmarła na tyfus w listopadzie 1939 r.

Śmierć

Alfons Zgrzebniok zmarł nagle na serce 31 stycznia 1937 r. w Marcinkowicach koło Nowego Sącza, gdzie spędzał urlop. Zgodnie ze swoim życzeniem, został pochowany z powstańcami.

Pogrzeb tak opisano w "Katoliku" (1937, R. 71, nr 26):

– We wtorek 2 bm. po południu o godz. 14,50 nadszedł pociąg na stację w Rybniku, wiozący z Nowego Sącza zwłoki śp. wicewojewody Alfonsa Zgrzebnioła. Na peronie ustawiły się na przyjęcie delegacje ze sztandarami Związku Powstańców Śląskich, oficerów rezerwy. PUW., stowarzyszeń kolejowych i innych. Władze reprezentowali p. starosta Wyglenda, p. burmistrz Weber, p. dyrektor Więdlocha, p. sędzia Kuśka. Orkiestra Zakładu psych, odegrała marsz żałobny Szopena Członkowie Związku Oficerów Rezerwy i POW. podnieśli trumnę ze zwłokami na barki i orszak ruszył do domu żałoby przy dworcu. Za trumną postępowali najbliższa rodzina, przedstawiciele władz i delegacje. Pogrzeb odbędzie się w piątek 5 bm. przed południem o godz. 10. Zbiórka wszystkich towarzystw o godz. 9,15 na targowisku. Orszak uda się do kościoła św. Antoniego, gdzie się odprawi nabożeństwo pogrzebowe a następnie na cmentarz, gdzie zwłoki zostaną złożone przy pomniku poległych powstańców do grobu.

Jego ciało spoczęło na cmentarzu w Rybniku w kwatery powstańczej. Był Kawalerem Virtuti Militari, Krzyża Niepodległościowego, z mieczami, Krzyża Walecznych z 3 okuciami, Orderu Odrodzenia Polski Polonia Restituta.

Na nagrobku wykuto mu słowa Hymnu Śląskiego autorstwa Stanisława Rybki do muzyki Feliksa Nowowiejskiego: „Minęły już wieki niewoli, kajdany rozszarpał śląski lud. A z krwi naszej, z tego co boli, Ojczyzna powstała jako cud”.

"Katolik" podawał, że w kondukcje pogrzebowym wzięło udział 179 pocztów sztandarowych i wniesiono 76 wieńców.

– Przed trumną sześciu oficerów niosło na poduszkach wszystkie zaszczytne odznaczenia. Na karawanie spoczywała skromna, czarna trumna, za którą prowadził żonę Zmarłego major Ludyga-Laskowski – "Katolik", 1937, R. 71, nr 29.

Jest patronem ulic w kilkunastu śląskich miastach, m.in. w Rybniku.

BIBLIOGRAFIA:

Muzeum w Rybniku, wystawa Komendant Rakoczy (1891–1937).

Witold Iwaszkiewicz, Alfons Zgrzebnioł, Warszawa 2021 [w:] Instytut Pamięci Narodowej.

Zbiory Biblioteki Śląskiej w Katowicach, "Katolik" 1937, R. 71, nr 29, 1937, R. 11, nr 4, "Powstaniec", 1937, R. 11, nr 4.

fol. "Powstaniec", 1937, R. 11, nr 4 - ze zbiorów Biblioteki Śląskiej

I i II powstania. W trzecim powstaniu należy do Komendy Głównej.

Śląsk i obóz niepodległościowców śląskich stracił w śp. Zgrzebnioła jednego z najlepszych bojowników w walce o wyzwolenie Śląska.

Niech Mu polska ziemia śląska lekką będzie!

Nad mogiłą śp. Kom. Zgrzebnioła

Dzień pogrzebu śp. Komendanta Zgrzebnioła był jedną z tych chwil i sposobności, jakie nie często wprawdzie ale tym silniej żłobią swój znak w umysłach i w duszach obywateli i członków określonej zbiorowości lub społeczności. Czuliśmy to wszyscy — uczestnicy i świadkowie tej chwili. A zarazem czuliśmy i uświadamialiśmy sobie, że nie tylko żałoba i żal były istotnym znakiem chwili przeżywanej. Daleko więcej było nim poczucie siły naszej i nierozwłóknętej naszej wierz ideowej, była wiara w nasz sztandar powstańczy, było przekonanie o ogromie naszych zadań przyszłych i niezłomne zdecydowanie całkowitego ich spełnienia.

Takie myśli i uczucia znały drogę, jaką za trumną śp. Kom. Zgrzebnioła odbyliśmy na cmentarz rybnicki.

Rzecz prosta i naturalna. Szliśmy za trumną człowieka dzielnego i wartościowego, którego wysoko ceniliśmy i z którym niejedną łączymy nadzieję. Szliśmy przejęci bólem, że zgasły Jego oczy. Ale szliśmy też ufni w nieziszczalność ideałów, których wielkim i ofiarnym chorążym był przez całe życie.

Gdy nad otwartym grobem Jego w ostatnim heldzie pochylili się potężny las sztandarów powstańczych — w ich szumie brzmiała harda i twarda nuta żołnierki i zwycięstwa. I gdy tysiączne szeregi powstańców ostatnią oddawali cześć swemu Przywódcy i Towarzyszowi broni — w ich twarzach malowała się przysięga wierności ideałom i nieugiętej służby Polsce, niezłomnego w tej służbie wytrwania.

Szumiały sztandary i mówiły twarze: zawarte usta, skupione oczy, zmarszczone czoła. Ale padły też słowa. Wymowne, twarde, obowiązujące.

Wzruszały nas proste i ciepłe słowa księdza-powstańca Jedryśka, towarzysza broni Zmarłego. Targali sercem naszym piękne i szlachetne słowa ks. Biskupa Gawliny, przyjaciela i kolegi z ław szkolnych śp. Zgrzebnioła. I głęboko zapadły do dusz twarde i surowe słowa Wojewody:

„W Jego pochodzeniu z Dziergowic, w brzmieniu Jego nazwiska symbolizuje się najistotniejsza treść naszych śląskich powstań, które przeciwieństwami na wskroś ludowymi...”

...był to z krwi i kości syn śląskiego ludu i żołnierz niepodległości...”

...pochodźisz Kolego z Dziergowic a grzebiemy Cię niestety w Rybniku. Grob Twój tutaj będzie nie tylko znakiem odniesionych zwycięstw, ale i symbolem nieziszczonych jeszcze naszych nadziei i marzeń...”

Wojewoda Grażyński i Ks. Biskup Gawlina wprawdzie i nieomylnie dali wyraz wszystkiemu, co myślała i czuła rzesza wybranych, odprowadzająca zwłoki śp. Alfonsa Zgrzebnioła na wieczny spoczynek, i targnęli strunami duszy ludu śląskiego, których dźwięk spłynął cudną i najmiłą melodią nad Jego trumną.

Pamięć Zmarłego i podniosłej chwili oddania Mu ostatniej cześci i posługi pozostanie w nas żywa!

fot. Muzeum im. o. E. Drobrego w Rybniku

Magdalena Palowska-Trzebuniak

FELIKS BIAŁY

Przez kilkanaście lat był jedynym polskim lekarzem w Rybniku. Działacz narodowy, społecznik, prezes banku i Towarzystwa Gimnastycznego "Sokół". Kim był Feliks Biały - patron szkoły medycznej i - wraz z żoną - jednej z ulic w Rybniku?

Młodość

Feliks Biały, syn Józefa i Anny urodził się 24 kwietnia 1875 roku w Śmiglu w powiecie kościańskim. Jego ojciec był nauczycielem. Feliks wybrał medycynę, którą studiował we Wrocławiu, Monachium, Würzburgu i Lipsku, by w 1901 roku uzyskać dyplom lekarski. W czasie studiów działał w Związku Młodzieży Polskiej „Zet” – konspiracyjnej organizacji polskiej młodzieży akademickiej.

Jedyny polski lekarz w Rybniku

Podczas I wojny światowej został aresztowany, a w 1917 roku wcielono go do wojska, gdzie służył jako lekarz. Przed zakończeniem wojny – ze względu na stan zdrowia, zwolniono go ze służby.

Na miejsce pracy i życia Feliks Biały wybrał Rybnik, gdzie zamieszkał w 1904 roku. Tu prowadził praktykę, będąc do 1918 roku jedynym polskim lekarzem na terenie miasta, a od 1922 lekarzem powiatowym.

W grudniu 1918 reprezentował ziemię rybnicką podczas obrad Polskiego Sejmu Dzielnicowego w Poznaniu. W 1919 roku przemawiał w Rybniku na wielkim wiecu, zorganizowanym tuż przed świętem 3 Maja. Podczas tego zgromadzenia przyjęto rezolucję, w której postulowano przyłączenie do Polski m.in. Górnego Śląska i Cieszyna.

Działał w Polskiej Organizacji Wojskowej Górnego Śląska od 1919 roku. W czasie powstań śląskich był komisarzem powiatowym Polskiego Komisarzatu Plebiscytowego w Rybniku. W III powstaniu był komendantem szpitala powstańczego w Rybniku. Po zrywie w 1921 zajmował przy kontrolerze alianckim w Rybniku stanowisko polskiego doradcy na powiat i miasto Rybnik.

Na towarzyszkę życia wybrał Jadwigę z d. Knechtel, z którą doczekał się trójki potomstwa: Lecha, Wandy i Zbigniewa. Jadwiga Biały również angażowała się w życie społeczne, prowadziła m.in. Koło Towarzystwa Polek w Rybniku.

Spółecznik

Ogrom zawodowej nie przeszkadzał mu w aktywności społecznej – udzielał się w pracach Banku Ludowego (od 1922 był prezesem tegoż banku), Towarzystwa Czytelni Ludowych, Towarzystwa Polsko-Katolickiego, Towarzystwa Turystycznego „Beskid” w Cieszynie. Biały był współzałożycielem „Gazety Ludowej” w 1911 roku i działaczem Narodowej Demokracji. Pełnił też funkcję Przewodniczącego Towarzystwa Wyborczego i przewodniczącego Powiatowej Rady Ludowej.

„Nowiny”, nr 13, 1960 - zbiory Śląskiej Biblioteki Cyfrowej

**Śmiertelne szczątki
dr Feliksa Białego
wróciły do Rybnika**

W dniu rocznicy wyzwolenia przywiezione zostały do Rybnika pośmierne szczątki d-ra Feliksa Białego, nazwisko którego związane jest nieodłącznie z najnowszą historią naszej Ziemi.

Dr Feliks Biały, który przybył do Rybnika w 1903 r. z obecnego woj. poznańskiego, skąd pochodził, był wybitnym działaczem patriotycznym i obok postaci d-ra Różańskiego drugim budzicielem

polskości w Rybnickiem. Starsza generacja pamiętać będzie d-ra Feliksa Białego jako pamiennego mówcę, który w latach poprzedzających wybuch I wojny światowej organizował polskie wiece we wszystkich niemal miejscowościach naszego powiatu. Gdy zbliżał się koniec I wojny, powszechnie szanowany lekarz był jednym ze współorganizatorów POW w Rybnickiem; odznaczony się również w czasie plebiscytu. Po wyzwoleniu, od 1924 roku, dr Feliks Biały piastował urząd lekarza powiatowego. Interesując się jednocześnie pracą społeczną; polem jego działania był zwłaszcza amatorski ruch śpiewaczy.

Po zajęciu Rybnika przez hitlerowców w 1939 r., na skutek prześladowań ze strony władz okupacyjnych, dr Feliks Biały zmuszony był opuścić miasto i przeniósł się do Krakowa. Nie doczekał jednak upragnionej wolności; w ponurą noc okupacji, znękanym przejęciami, zasłużony działacz dokonał w Krakowie żywota.

Trumnę ze śmiertelnymi szczątkami d-ra Feliksa Białego odprawiała na rybnicki cmentarz najbliższa rodzina oraz delegacja ZBoWiD i dawni towarzysze wspólnych walk. Spoczęły one w grobowcu rodzinnym, obok prochów żony Jadwigi, również wybitnej działaczki narodowej, zmarłej przed 25 laty. (fp)

**„Jak Janosik
tańczył
z cesarzową”
Szkolny teatr poezji
w Rybniku**

Od dłuższego czasu tańcuje i działa przy rybnickim Liceum Pedagogicznym uczniowski teatrzyk poetycki. Warto odnotować, że zapisał on już na swoje konto między innymi wyróżnienie w skali wojewódzkiej, które otrzymał za przedstawienie fragmentów „Ballady” Słowackiego. Na tegoroczne zaś występy eliminacyjne zespół przygotował Kazimierza Przerwy-Tetmajera „Jak Janosik tańczył z cesarzową”. Z tym programem wystąpił

2 maja 1923 został odznaczony Orderem Odrodzenia Polski. Był prezesem Rybnickiego Chóru Męskiego, wiceprezesem Towarzystwa Charytatywnego, prezesem Związku Obrony Kresów Zachodnich, wiceprezesem Koła Przyjaciół Harcerstwa, prezesem Towarzystwa Gimnastycznego „Sokół”. Ponadto był członkiem Komitetu Budowy Szkoły Handlowej, członkiem Zarządu Śląskiej Izby Lekarskiej, prezesem zarządu powiatowego Narodowo-Chrześcijańskiego Zjednoczenia Prac. W 1928 roku powstało Rybnickie Koło Towarzystwa Lekarzy Polaków na Śląsku, którego Biały inicjatorem, a później piastował w nim funkcję prezesa.

Śmierć i upamiętnienie

W 1934 zrezygnował z funkcji lekarza powiatowego i z mandatu radnego miasta. W 1936 r. Feliks Biały otrzymał tytuł honorowego obywatela Rybnika. Wkrótce potem opuścił śląskie miasto i przeniósł się do Poznania, gdzie z siostrzeńcem doktorem Franciszkiem Witaszką założył pierwszą w kraju wytwórnę strun chirurgicznych.

W czasie okupacji przebywał w Krakowie, gdzie zmarł 5 sierpnia 1943 roku w wyniku następstw choroby wrzodowej żołądka. Tam został pochowany. W 1960 jego prochy zostały przetransportowane do grobu rodzinnego w Rybniku.

Od 1988 r. patronuje Medycznemu Studium Zawodowemu w Rybniku-Orzepowicach. Imieniem małżonków Białych nazwano w 1990 r. jedną z ulic w Śródmieściu Rybnika.

BIBLIOGRAFIA:

Rybnik. Dzieje miasta i jego dzielnic, pod red. Z. Hojki, B. Klocha, Rybnik 2017.
Biogram Feliksa Białego, oprac. Paweł Parys, Muzeum Śląskie w Katowicach.
L. Musiolik, *Rybniczanie. Słownik biograficzny*, Rybnik 2000.

Magdalena Palowska-Trzebuniak

MARIA HOŁA Z D. KARWOT

O kobietach w powstaniach śląskich niewiele się mówi, tymczasem na froncie walczone nie tylko w mundurze. Prezentujemy postać Marii Hoły z Popielowa, sanitariuszki, więźniarki obozów w Oświęcimiu i Mauthausen, członkini Ligi Kobiet.

Kim była?

Maria Hoła z d. Karwot urodziła się 5 lutego 1904 w Popielowie. Była córką Jakuba Karwota i jego żony Marii z domu Dyl. Ojciec był górnikiem. Maria Hoła ukończyła kurs sanitarny i nauczycielski. Wzięła udział w III powstaniu śląskim jako sanitariuszka podczas walk w Rybniku, Raciborzu i na Górze św. Anny. W czasie II wojny światowej była więźniarką obozów w Oświęcimiu i Mauthausen (nr obozowy 117991).

Już po II wojnie światowej, 4 października 1947 r. zawarła związek małżeński. 1 sierpnia 1949 została przyjęta do Związku Weteranów Powstań Śląskich. W 1925 r. została odznaczona Krzyżem Wolności II klasy, w 1952 otrzymała brązowy Krzyż Zasługi. W 1956 odznaczono Marię Hołą Krzyżem Walecznych, a w 1958 Śląskim Krzyżem Powstańczym. Była członkinią Ligi Kobiet. Zmarła w wieku 72 lat, 5 grudnia 1976 r.

Kobiety w powstaniach śląskich

Muzeum Śląskie w Katowicach przygotowało kilka lat temu wystawę pt. "Niezapomniane. Kobiety w czasie powstań i plebiscytu na Górnym Śląsku", poświęconą kobietom, które brały udział w powstaniach i plebiscycie na Górnym Śląsku. Kustosz tej wystawy, Paweł Parys wyjaśnia, dlaczego kobietom jako bohaterkom zrywów nie poświęcono tyle miejsca, co mężczyznom:

"W narracji dotyczącej powstań śląskich i akcji plebiscytowej utrwaliło się postrzeganie mężczyzn jako jedynych bohaterów tych wydarzeń. Mówiąc o powstańcach śląskich, myślimy przecież zazwyczaj: mężczyźni w różnym wieku. Owszem, tylko niewielki odsetek powstańców stanowiły kobiety (około 2–3 procent wśród ok. 40–60 tysięcy powstańców). A jednak gdyby nie ich mobilizacja i wsparcie, zarówno powstania, jak i akcja plebiscytowa nie nabrałyby takiego znaczenia".

"Kobiety można odnaleźć w każdej z form działalności powstańczej. Walczyły z bronią w rękę (choćby były to sytuacje epizodyczne), kopały okopy, organizowały pomoc rannym, były kurierkami czy tłumaczkami, obsługiwały telefony i telegrafy. Były przy tym uznawane za niezwykle odpowiedzialne i zdyscyplinowane, a także zachowujące spokój i zimną krew" – podkreśla Paweł Parys, kustosz wystawy "Niezapomniane. Kobiety w czasie powstań i plebiscytu na Górnym Śląsku".

BIBLIOGRAFIA:

Biogram Marii Hoły, oprac. E. Kulik, Muzeum im. o. Emila Drobrego w Rybniku, Muzeum Śląskie w Katowicach, Niezapomniane. Kobiety w czasie powstań i plebiscytu na Górnym Śląsku.
<https://muzeumslaskie.pl/pl/wystawy/niezapomniane-kobiety-czasie-powstan-plebiscytu-gornym-slasku/>

Magdalena Palowska-Trzebuniak

Miał być burmistrzem Rybnika, ale odmówił przyjęcia stanowiska. Prawnik, działacz narodowy, który nie raz "oberwał" za swoją walkę o polską wolność i niepodległość. Poznajcie postać dra Mariana Różańskiego.

MARIAN RÓŻAŃSKI

Marian Różański urodził się 2 lipca 1884 r. w Padniewie (w powiecie mogileńskim), był synem Stanisława Kostki i Jadwigi z d. Drojeckiej. Gimnazjum ukończył w 1887 r. w Chełmnie. W okresie edukacji był członkiem tajnej organizacji "Czerwona Róża". Następnie podjął studia prawnicze w Berlinie.

W 1888 r. uzyskał tytuł doktora nauk prawnych. W Berlinie pracował jako adwokat i notariusz. W 1897 otworzył w Gdańsku kancelarię prawniczą. W 1900 r. wyjechał do Gliwic, a od 1909 r. związał się z Rybnikiem.

Powstania

Brał czynny udział w powstaniach śląskich. Organizował wiece polityczne, podczas których chętnie przemawiał.

fot. ze zbiorów Muzeum o. E. Drobrego w Rybniku

W domu Różańskiego spotykali się działacze Polskiej Organizacji Wojskowej Górnego Śląska. W marcu 1919 Różański został aresztowany za działalność polityczną, zwłaszcza za udział w przygotowaniach I powstania śląskiego. Zwolniono go pół roku później, w październiku na mocy amnestii. W tym samym roku zdemolowano mu mieszkanie, zaś 17 sierpnia 1920 r. został mocno pobity przez bojówkę niemiecką w Nysie.

W 1919 r. był członkiem komisji wyborczej i magistratu. Pełnił funkcję kierownika Powiatowego Komitetu Plebiscytowego w Rybniku. Podczas III powstania śląskiego kierował akcją pociągów sanitarnych i ewakuacyjnych pułków rybnickich.

Fotografia archiwalna z albumu dokumentującego wkroczenie wojsk polskich na Śląsk oraz objęcie władzy przez rząd polski. Ze zbiorów Śląskiej Biblioteki Cyfrowej

W wolnym Rybniku

W lipcu 1922 r. uczestniczył w uroczystym powitaniu oddziałów Wojska Polskiego w Rybniku (na zdj. poniżej). Po przyłączeniu Śląska do Polski, w październiku 1921 roku został członkiem Rady Obywatelskiej. Następnie Różańskiego wybrano burmistrzem miasta, ale odmówił przyjęcia tego stanowiska. Do 1923 r. pełnił funkcję miejskiego radnego.

Wsparł finansowo budowę Domu Żołnierza, bezinteresownie bronił Polaków w procesach politycznych. W 1925 reprezentował górników zwolnionych za strajk. W 1926 r. został mianowany dożywotnim notariuszem. Działał też w Związku Powstańców Śląskich, a od przewrotu majowego Narodowego Związku Powstańców i Byłych Żołnierzy.

Życie prywatne

W 1896 roku w Środzie Różański poślubił Heleny z d. Braunek. Doczekali się czwórki dzieci: Lucyny, Anieli, Michaliny i Andrzeja. W 1926 r. wyjechał na kurację do Nauheim. Zmarł w Lublińcu 10 maja 1927 r. na zwapnienie tętnic. Jego ciało spoczęło na cmentarzu w Rybniku.

Ku pamięci

Różański został odznaczony Krzyżem Komandorskim, Gwiazdą Górnośląską, Krzyżem na Śląskiej Wstędze Waleczności i Zasługi oraz Orderem Odrodzenia Polski „Polonia Restituta”. W rybnickiej dzielnicy Północ znajduje się ulica imienia Mariana Różańskiego.

BIBLIOGRAFIA:

E. Kulik, Biogram Mariana Różańskiego, Muzeum im. o. E. Drobego w Rybniku.
Polski Słownik Biograficzny, t. XXXII.
Śląski Słownik Biograficzny, M. Czapliński, A. Napieralski, Wrocław 1974.
<https://www.ipsb.nina.gov.pl/a/biografia/marian-rozanski-rozanski>
Fotografie: Muzeum im. o. E. Drobego w Rybniku, Śląska Biblioteka Cyfrowa w Bibliotece Śląskiej w Katowicach.

Magdalena Palowska-Trzebuniak

Uczestnik powstań śląskich i kampanii wrześniowej, działacz plebiscytowy. Za swoje poświęcenie zapłacił najwyższą cenę.

Alojzy Szewczyk urodził się w Książenicach 7 lutego 1891 r. Był synem Antoniego i Lilianny. Od 1919 r. był mieszkańcem Kamienia, gdzie przez dwie kadencje zajmował stanowisko naczelnika gminy.

Walka

Od 1919 roku był członkiem Polskiej Organizacji Wojskowej. Brał udział w powstaniach śląskich, był działaczem plebiscytowym. Po wojnie Szewczyk pracował na kolei.

W 1925 r. był ławnikiem Towarzystwa budowy kościoła w Parafii Książenice-Kamień. W latach 1929–1930 jako przewodniczący Zarządu Szkolnego sprawował ogólny nadzór nad budową placówki oświatowej.

Działalność w związkach

W 1933 r. pełnił funkcję prezesa Związku Obrony Kresów Zachodnich (późniejszy Polski Związek Zachodni) – polskiej organizacji patriotycznej, założonej w 1921 roku przez działaczy Komitetu Obrony Górnego Śląska. Działał też w Związku Powstańców Śląskich.

W 1933 r. Alojzy Szewczyk był prezesem Narodowo-Chrześcijańskiego Zjednoczenia Pracy (NChZP). W 1935 r. został skazany za składanie fałszywych doniesień, rok później, w 1936 r. uniewinniony w sprawie o sprzeniewierzenia. W 1938 r. został uniewinniony w procesie o namawianie do zabójstwa.

fot. Jerzy Kłistała, Martyrologium mieszkańców Ziemi Rybnickiej, Wodzisławia Śląskiego, Żor, Raciborza w latach 1939-1945

Fotografia z innej fotografii wykonana podczas wystawy w PIMBP w Rybniku "Bohaterowie naszych ulic"

AŁOJZY SZEW CZYK

Śmierć

Szewczyk był uczestnikiem II wojny światowej, brał udział w kampanii wrześniowej. 20 czerwca 1940 r. został aresztowany przez Gestapo, następnie więziony w Rybniku i Katowicach. 6 września 1940 r. przetransportowany do obozu w Auschwitz (więzień nr 3757), gdzie zmarł 8 września 1942 r.

Według wystawionego w Auschwitz aktu zgonu, potwierdzonego przez lekarza obozowego, Szewczyk zmarł o godz. 7:45. Jako przyczynę zgonu podano "Pleuropneumonie" (rozległe zapalenie płuc).

Od maja 2001 r. Alojzy Szewczyk jest patronem Szkoły Podstawowej nr 28 w Rybniku-Kamieniu, położonej przy ulicy nazwanej jego imieniem.

BIBLIOGRAFIA:

Ewa Kulik, Biogram Alojzego Szewczyka, Muzeum im. o. E. Drobniego w Rybniku.

Jerzy Kłistała, *Martyrologium mieszkańców ziemi rybnickiej, Wodzisławia Śląskiego, Żor, Raciborza w latach 1939-1945 - słownik biograficzny.*

Biogram Alojzego Szewczyka, Szkoła Podstawowa nr 28 w Rybniku, <https://www.sp28.miastorybnik.pl/szkola/patron-szkoly.html>

PARTNERZY

Muzeum
im. o. Emila Drobniego
w Rybniku

Dofinansowano ze środków Instytutu Dziedzictwa Myśli Narodowej im. Romana Dmowskiego i Ignacego Paderewskiego w ramach Funduszu Patriotycznego

**Ministerstwo
Kultury
i Dziedzictwa
Narodowego**